

Майоров Володимир Володимирович –
ад'юнкт кафедри міжнародних відносин та
національної безпеки Київського
національного університету внутрішніх
справ

Визначення поняття “жертва-посередник” при вчиненні актів тероризму

У статті розглянуто проблемні питання визначення поняття осіб, котрі виступають безпосередніми жертвами при вчиненні актів тероризму.

Неефективність міжнародно-правової бази боротьби з тероризмом зумовлена не лише низькою ефективністю внутрішньої законодавчої системи у даному питанні, а також невизначеністю базових понять. Саме це утруднює міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом. Одним з важливих питань щодо окреслення підходів до визначення поняття міжнародного тероризму є визначення чітких ознак даного явища. Однією з них виступає наявність чіткого відриву між безпосередніми потерпілими від злочину і об'єктами впливу. У сучасній науковій літературі замало уваги приділено саме підходам до формування терміну, яким би можна було аргументовано позначити дану категорію осіб.

Актуальність написання даної статті полягає у недостатньому вивченні підходів до формування терміну, яким би можна було позначити безпосередніх жертв тероризму, не пов'язаних ані з терористами, ані з об'єктами їхнього впливу.

Мета статті полягає у запропонуванні авторського бачення назви даного терміну, а також в аргументації даної позиції.

Чітке визначення ключових понять у сфері боротьби з тероризмом, а також окреслення його ознак сприятиме виробленню і консенсуальному сприйняттю поняття міжнародного тероризму в цілому.

Сучасний характер тероризму, збільшення його масштабів, а також усе більше утягнення до терористичної діяльності представників етнічних та релігійних груп викликає велике занепокоєння. У ситуації, що склалася, теоретичні роботи стосовно розгляду тероризму мають змінити свій акцент дещо в бік адміністративно-правової науки, оскільки переважною частиною повноважень у даній сфері наділені саме державні органи, і останні, відповідно до сучасної парадигми вітчизняного адміністративного права, надають сервісні послуги населенню із забезпечення їхньої безпеки [1–5]. Відтак, однобічна спрямованість наукових розвідок тероризму є сама по собі не досить коректною, з огляду на характер як самого тероризму, так і змісту антитерористичної діяльності.

Поряд з цим слід визнати, що тероризм, є досить складним явищем. В Україні різні аспекти у різні часи досліджували В. Антипенко, В. Ємельянов, В. Крутов, В. Ліпкан та інші [6–15].

Зазвичай, існує три основні підходи до спроб прояснити розуміння тероризму. Перша позиція полягає у тому, щоб все ж таки дійти згоди та законодавчо закріпити дефініцію тероризму. Інша позиція полягає у тому, що будь-яка дефініція тероризму не зможе в повній мірі описати даний феномен, а отже не буде повною, об'єктивною і вірогідною. Представники третьої позиції взагалі вважають, що тероризм сам по собі існує лише в якості соціально-політичного явища, тому його юридична інтерпретація вважається тривіальною, поряд з цим пропонується вводити до певних складів злочинів такі ознаки, як “терористичні”, відповідно визнаючи їх обтяжувачими.

Оскільки мета нашої статті полягає в іншому, залишимо поза увагою дискусію щодо кожної позиції, водночас зазначимо, що власно дотримуємося першої позиції, яка, до речі, репрезентована і в українському законодавстві. Зокрема, у ст. 1 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” [16]. А отже, вважаючи за необхідне юридично визначити поняття тероризму, а не лише терористичного акту, терористичної діяльності, доцільно правильно підійти до формування його сутнісних, тобто атрибутивних ознак, які саме і описують дане явище. Однією з таких ознак є наявність жертв, котрі не мають жодного безпосереднього відношення ані до терористів, ані до суб’єктів щодо яких терористи чи то висувають певні вимоги чи то прагнуть вплинути на прийняття ними бажаних для терористів рішень.

Аналізуючи наукову літературу, а також чинне законодавство, ми дійшли висновку, що дане питання не є узгодженим. І попри те, що на практиці усім зрозуміло, про що йдеться по суті, юридично можна спостерігати повну відсутність згоди серед науковців терорологів щодо визначення поняття даної категорії осіб, та точного опису даної атрибутивної ознаки.

Так, у ст. 1 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров’я ні в чому не винних людей (виділено мною – В.М.) або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Аналогічним за даною конструктивною ознакою є позиція В.Ф. Антипенка, який визначає тероризм як застосування насильства для впливу шляхом залякування на недоторканість національних та наднаціональних інститутів, яке призвело до невинних жертв (виділено мною – В.М.), або настання суспільно-небезпечних наслідків, або таке, що утворює загрозу їх настання [8].

На наш погляд, можна підтримати позицію В. Ліпкана, який зауважив, що взагалі немає винних жертв. Більше того, навіть якщо і йтиметься про не винуватих жертв, то знову ж таки винуватість відповідно до Конституції є презумпцією. А отже, будь-яка особа, яка не перебуває в місцях позбавлення волі (тобто є такою, що визнана винуватою і щодо якої обрав законної сили обвинувальний вирок суду), є не винуватою. Проте, В. Ліпкан обмежується лише критикою, не прояснюючи ситуацію і не пропонуючи власного бачення щодо розв’язання даної наукової проблеми [15].

Цікавим є те, що цю терміносполуку “невинні жертви” використовують у своїх різноманітних варіантах дефініцій і деякі інші автори, утім, знову ж таки без аргументації і пояснення [17]. Імовірно, що за задумом авторів криється бажання продемонструвати, що жертвою від актів тероризму може бути будь-яка людина, яка не є причетною ні до терористів, ні до людей, від яких терористи будуть вимагати виконання або утримання від виконання певних дій. Адже відповідно до ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. З огляду на те, що місцем перебування винних у вчиненні злочину осіб є місця позбавлення волі, імовірно припустити, що будь-який вибух, вчинений не у цих місцях спричинить “невинуваті жертви”. Таким чином, термін “невинуваті жертви” також не несе ніякого змістовного навантаження і взагалі є абсурдним. Більше того, не зрозумілим, чому український законодавець написав “не винні” у два слова.

У цьому плані, для більше детального розгляду даного поняття, ми вирішили звернутися безпосередньо до статті В. Антипенка “Визначення поняття “безвинні жертви” у складі тероризму: актуальна проблема”, в якій, як ми думали, зможемо знайти наукові аргументи щодо назви і формування аналізованого нами терміну.

Отже, на думку В.Ф. Антипенка на відміну від таких термінів, як “загибель людей”, “людські жертви”, “матеріальні збитки, руйнації”, саме поняття “безвинні жертви” і надає тероризму змісту занадто небезпечного і катастрофогенного злочину [18]. Одразу відзначимо, що позиція щодо вживання терміну “безвинні жертви” була

репрезентована ще у 2001 році, згодом даний дослідник змінив її, і запропонував науковому товариству термін “невинних жертв”, який до речі і використав законодавець із власним доданням пробілу між двома словами.

Слід визнати, що глобалізація тероризму, його підвищена небезпечність зумовлені почасти випадковим вибором об’єкта безпосереднього впливу терористів. Проте випадковість ця має сприйматися адекватно, оскільки вона співвідноситься із іншою важливою категорією: символічність. Символічність жертв повністю сполучається із їх випадковістю. Масштабність тероризму на пряму пов’язані із низькою імовірністю його уразливості, а також високою ефективністю впливу на об’єкт злочину. Це досягається за рахунок наявності складного механізму тероризму: безпосередні жертви терористичної діяльності відділені як від організаторів терористичної діяльності, так і від безпосередніх об’єктів впливу. Саме це створює нових непересічних можливостей до терористів, оскільки безпосередні об’єкти завжди будуть менш захищені, а отже більш уразливі, ніж родові.

Зміст основної дискусії полягає у тому, щоб обрати коректний і водночас точний юридичний термін щодо визначення цього факту розриву між жертвами від актів тероризму і безпосередніми об’єктами впливу. Абсолютна захищеність представників органів державної влади, за наявності причин та умов, а також інших детермінант для здійснення терористичної діяльності, породжують незахищеність пересічних громадян, відтак і зумовлюють раптовість вибору безпосередньої жертви.

Утім, ретельний аналіз вище згаданої статті В. Антипенка, уможлиблює дійти висновку, що логічного обґрунтування даного терміну у ній не міститься, оскільки найбільш прийнятне для розуміння аргументації положення стосується того, що дані жертви є раптовими, не причетними до конфлікту. Утім, напевно при виробленні або внесенні пропозиції щодо саме правового закріплення даного поняття у кримінальному законодавстві доцільно оперувати також не лише власним практичним досвідом, який безперечно відіграє вагому роль, а й здійснювати наукову дискусію, аналізуючи наукові джерела і спираючись на думки попередників, котрі тим чи іншим чином робили спроби щодо вирішення даного питання. Цього у статті В.Ф. Антипенка ми не знайдемо, адже у ній взагалі відсутній перелік використаних джерел.

Відтак, навряд чи даний погляд можна сприймати як науково обґрунтований, вірогідний і всебічний, тобто такий який має відповідати критеріям об’єктивної істини в науці.

Утім абсолютно очевидним і таким, що заслуговує на нашу підтримку, є спроба щодо постановки проблеми щодо необхідності розгляду даного питання, визначення даного поняття і закріплення і дефініції тероризму. Більше того, схвальною є думка В. Антипенка, що у кримінальному законі доцільно закріпити відповідну ознаку, що змусить суспільство і фахівців приділити увагу витокам тероризму, його причинам та умовами, а також відшукати з-поміж цілої низки інших, кримінологічні шляхи розв’язання даної проблеми [18]. Однією з ознак даної категорії людей є те, що терористи націлені на досягнення ефекту залякування. Вони не можуть лише свідомо допускати або передбачати настання загибелі осіб, не причетних до їхньої діяльності – це може бути лише прямиий умисел.

Отже, опорним моментом нашого бачення сутності даної проблеми, котре закладає фундамент для розв’язання поставленого у даній статті завдання, є те, що при тероризмі безпосередні жертви виступають де-факто жертвою-посередником між безпосередньо терористами та тими особами, на яких вони фактично чинять вплив.

Чому нами пропонується саме такий термін:

1) відмінна риса тероризму – безпосередні жертви де-юре виступають поза конфліктом терористів та безпосередніх суб’єктів впливу.

2) де-факто, без цих жертв тероризм існувати не може, тому вони є обов’язковим компонентом, і виступають фактично посередниками *на яких* чиниться вплив терористами, і *через яких* – на органи державної влади.

Посередник взагалі – це особа, за участі якої щось відбувається. Вона не є зацікавленою і не представляє інтереси жодної зі сторін, за нашого випадку конфлікту. Відтак, фактично ці жертви виступають, поза їхнім бажанням обов'язковим посередником. Можна тут навіть вжити у порядку дискусії термін “експес посередника”, оскільки посередник сам по собі має бути, втім він про це не знає, тобто це виходить за межі його усвідомлення власної ролі у тероризмі.

У науковій літературі ще й досі не визначилися щодо терміну, яким можна було б найбільш точно позначити дану категорію осіб

Так, окрім згаданого вище В.Ф. Антипенка, спроба визначення даного терміну робиться і в Шанхайській конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом від 15.06.01, де взагалі вживається загальний вираз “цивільна особа, що не бере активну участь у військових діях в ситуації збройного конфлікту” [19]. Також у науковій літературі можна зустріти такі терміни, як “треті особи” [20], “невійськові цілі” [21].

Незважаючи на строкатість підходів до означення певним прийнятним для міжнародного співтовариства, а також національної правозастосовчої практики терміном даної категорії осіб, можна переконливо стверджувати: наявність жертв-посередників, що не беруть безпосередньої участі у терористичному конфлікті, є відмінною рисою тероризму.

На наш погляд, на розгляд і дискусію наукового товариства виноситься позиція, відповідно до якої терміном, який би адекватно позначав безпосередні жертви, вибір яких виступає почасти раптовим, втім вони є символічними і віддаленими як від самих терористів, так і від об'єктів безпосереднього впливу, може бути жертва-посередник – особа, поза волею якої але за її обов'язкової участі відбувається терористична діяльність.

Список використаних джерел

1. *Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б.Авер'янов (голова).* – К.: Вид. “Юрид. думка”, 2004. – С. 415.
2. *Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: Монографія / Н.Р. Нижник, В.Б. Авер'янов, І.А. Грицяк та ін.* – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 487 с.
3. *Державне управління: теорія і практика / В.Б. Авер'янов, В.В. Цветков, В.М. Шаповал та ін.; За заг. ред. В.Б. Авер'янова.* – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
4. *Авер'янов В.Б. Организация аппарата государственного управления (структурно-функциональный аспект).* – К.: Наук. думка, 1995.
5. *Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова.* – К.: Ін-Юре, 2002. – 668 с.
6. *Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом; международно-правовые подходы.* – К.: НБУВ; Юнона-М, 2002. – 723 с.
7. *Антипенко В.Ф. Современный терроризм: состояние и возможности его упреждения (криминологическое исследование).* – К., 1998. – 191 с.
8. *Антипенко В.Ф. Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика,* К.: НБУВ, 1999. – 60 с.
9. *Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно-правовое исследование).* – М.: NOTA BENE, 2000. – 320 с.
10. *Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовное-правовое исследование.* – СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2002. – 291 с.
11. *Емельянов В.П. Терроризм – как явление и как состав преступления.* – Х.: Право, 1999. – 272 с.
12. *Емельянов В.П. Терроризм и преступления террористической направленности.* – Харьков: Рубикон, 1997. – 176 с.
13. *Крутов В.В. Політичний екстремізм і тероризм у сучасних умовах // Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників / Під ред. А.І. Комарової, Ю.В. Землянського, В.О. Євдокімова та інших. К., 2000. – Т. 19. – С. 150.*

14. Ліпкан В. Тероризм і національна безпека України. – К.: Знання, 2000. – 184 с.
15. Ліпкан В.А., Никифорчук Д.Й., Руденко М.М. Боротьба з тероризмом. – К.: Знання, 2002. – 254 с.
16. Про боротьбу з тероризмом: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
17. Коваленко В.В., Журавльов В.П. Кримінально-правовий аспект тероризму // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. праць. – Вип. 8. – Одеса: Юридична література, 2000. – С. 142.
18. Антипенко В. Визначення поняття “безвинні жертви” у складі тероризму: актуальна проблема // Право України. – 2001. – № 6. – С. 75–77.
19. Ліпкан В.А. Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база. – К.: КНТ, 2007. – 248 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека).
20. Долгова А. Конкретизація поняття тероризма в кримінологических целях // Уголовное право. – 2003. – № 2. – С. 100 – 103.
21. Устинов В.В. Обвиняется терроризм. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 416 с.

*The article is devoted to the problem of determining the definition
the person who are victims of terrorist attack.*

© В.В. Майоров, 2007